

AZ ÉLET HAJNALÁN

Az a vasárnap reggel 1939 szeptemberében London keleti negyedében ugyanúgy kezdődött, akárcsak az összes többi vasárnap. Ott születtem, és jól ismertem minden hangját és rezdülését.

Az utcán játszó gyerekek zsvivaja összevegyült a kutyák izgatott ugatásával. Egy szál bugyiban éppen hetente esedékes mosdatásom zajlott bérlakásunk durva fából készült konyhaasztalánál. A mocskos utcák pora nem nagyon akart lekopni a térdeimről, hiába dörzsölte édesanyám kitartóan egy durva flanelldarabbal.

A sivár szoba sarkában álló rádió zöreje szinte már hozzátartozott a sikálási szertartáshoz. Anyám a Big Ben rádióból hangzó ünnepélyes kondulása hallatán megállt. Engem viszont hétéves fejjel jobban érdekelt az utcáról beszűrődő játék hívogató lármája, mint a rádióból jövő recsegés.

„Uramisten!” – kiáltotta anyám hirtelen, még a szappant is kiejtve a kezéből.

„Mi az, anya?” – kérdeztem.

„Háború van, háború...!”

Amint kiejtette a száján ezt a szót – amit ugyan nem nagyon értettem – a város felett felhangzott a légiriadó tompa, rémítő sikolya. Ezt a hangot az elkövetkező hónapok során még sokszor hallottam.

1940 nyarának elejére a légiriadók olyan gyakoriak lettek, hogy Uxbridge-be költöztettek minket. Földrajzi szempontból ez nem jelentett nagy távolságot, hiszen Uxbridge csupán mintegy 25 kilométerre fekszik Londontól. Itt készült eltölteni gyermekkorának hátralevő részét (az azzal járó nehézségekkel együtt) egy vérbeli Cockney^{*}-kölyök – mégpedig a pimasz fajtából – akinek eddigi élete a Bow Bells^{**} közelében telt.

Uxbridge a Metropolitan vonal végállomásánál található, és jelenleg sok londoni ingázó lakóhelye. Annak ellenére, hogy nem túl nagy város, mégis állandó a forgalom hömpölygése, főként a Londoni úton. A csodá-

^{*}Cockney: London keleti negyedéből (az East Endről) származó, általában a munkásosztályhoz tartozó személy, aki erős akcentussal beszéli anyanyelvét.

^{**}Bow Bells: Egy London belvárosában található templom harangjai. Az számított igazi Cockneynak, aki elég közel született hozzá, hogy ennek a hangját hallja.

latos vidéki környezet Windsor szomszédságában sok londoni kedvenc hétvégi pihenőhelye. Két folyó, valamint több kis patak és csatorna szeli át Uxbridge-et, melyek mind elősegítették az ipar fejlődését.

A város szélén van egy jókora mocsár, s ennek közelében állt új otthonunk: egy új tanácsi bérház kis birtokkal. A közelben több kitelepített család is élt „második otthonában”.

A mi házunkkal az East-End-i munkásnegyedből származó lakók nem éppen kesztyűs kézzel bántak. A bejárati ajtót letépték és tüzelőnek használták. Elöl a hamarosan leginkább dzsungelhez hasonlító kert eltakarta az egyre elhanyagoltabb házat.

Az otthoni élet központja a mocskos és gyéren bútorozott konyha volt. A szobát egy hatalmas, durva fából készült asztal uralta. Ezen ültem, amint éppen heti mosdatásom folyt. Asztalterítő gyanánt egy régi újságpapírt használtunk, melyet a háborús front hírei tarkítottak. Az asztal közepén foglalt helyet egy óriási barna teáskanna, ami ritkán volt üres, hiszen valaki mindig csinált teát. A barna teáskanna mellett állt a tejesüveg, benne a tej fel volt vizezve, hogy tovább tartson.

A konyhában összesen három szék volt. A csupasz padlón nem volt se szőnyeg, se linóleum. Az ablakokon nem volt függöny – csupán régi zsákok, amiket az elsötétítéshez is használtunk.

Nagyon kevésszer étkeztünk az asztalnál. Négy kishúgomnak velem együtt a földön vagy a hátsó lépcsőn volt a helyünk, s itt kellett elfogyasztanunk, amit adtak – ez persze nem volt sok, főleg zsíros kenyér. A teát egy lekvároscsuporból ittuk. A csupor annyira forró volt, hogy a ruhám csücskével kellett tartanom.

„Anya, mért nem kapunk húst meg sült krumplit meg sütit?” – kérdeztem egy nap. „A barátnőm, tudod, ott a sarkon túl, kap.”

„Nekünk nincs ilyesmire pénzünk, úgyhogy hagyd abba az óbégátást, és edd meg, amit kaptál.”

„Anya, sok pénz kéne ahhoz, hogy húst meg krumplit meg sütit vegyél? – makacskodtam.

„Igen. Úgyhogy légy jó kislány, és elégedj meg azzal, amid van!”

Anyám válasza azonban semmivel sem elégített meg jobban, mint maga a koszt. Kíváncsiságom nőttön nőtt, és egy nap iskola után úgy döntöttem, hogy a végére járok a dolgoknak.

Meleg, tavaszi nap volt, a gyep és a fák csodaszépen zöldelltek. A virágba borult fák egyszerűen olyan mesészek voltak, hogy kedvem lett volna felmászni a rózsaszínbe burkolt ágak közé.

A fák mögött szépen beépített, drága birtokok terültek el, itt laktak a „flancosok”. Ennek a csodálkozástól tátva maradt szájú pici lánynak valahogy sikerült bekukkantania egy vagy két szép ház ablakán.

Olyan volt, mintha egy másik világ tárulna fel a szemei előtt: olyan fényesre polírozott bútorok, hogy az ember megpillanthatta bennük a tükörképét, hatalmas, puhának látszó székek, színes szőnyegek és tündéri csipke-aszalterítők.

„Vajon milyen lehet egy ilyen házban lakni?” – kérdeztem magamtól. „Kíváncsi vagyok, milyen lehet az emelet. És milyen csudaszép fák nőnek a kertben!”

Eszembe jutott, hogy a sarkon túl lakó barátnőmnek igazi, fehér lepedős ágya van – egyáltalán nem olyan, mint az enyéem, ami még csak nem is ágy, hanem egy hevenyészett kupac koszos kabátokból, az emeleti szoba padlóján. A házban csak apának és anyának volt ágya, de azon sem volt lepedő.

Kuncogtam, amikor eszembe jutott, hogyan szoktak hangos kongással a földre pottyanni az ágy óriási rézgombjai. Ez néha késő éjjel történt, amikor apa hazatért a kocsmából.

„Na igen..”

Egy utolsó, irigy pillantást vetettem a házakra és az elbűvölő fákra, majd hazafelé vettem az irányt.

Senkit nem érdekelt, miért értem ilyen későn haza az iskolából, bár majdnem lemaradtam a teáról. Felfedezésemet titokban tartva elhatároztam, hogy máskor majd újra elmegyek. Ez volt az első alkalom, hogy ez az érzékeny, elhanyagolt kicsi lány felfedezőutat tett a szépség birodalmába. Ez a kaland sokmindent eszembe juttatott.

Az öt lány közül én voltam a legidősebb, és mint „nagyányt” sokszor bíztak meg a többiek felügyeletével (bár én magam is meglehetősen fiatal voltam). Apám a helyi tanács alkalmazásában kukásként dolgozott – legalábbis amikor józan volt. Törékeny és gondterhelt anyám gyakran indult keresésére késő éjjel az elsötétített utcákon. Furcsamód mindig talált mentséget apám kicsapongásaira, és a háborút okolta mindenért.

Fejlett humorérzésem és élénk képzelőerőm segítségével könnyedén eleget tudtam tenni családi kötelezettségeimnek. Húgocskáim szerettek, még ha az élet kemény oldala volt is tanítómesterem és nem sokat spekuláltam azon, hogy lekeverjek-e nekik egy nyaklevest, ha a helyzet úgy kívánta. Az igazat megvallva, sajátos nevelési módszereim széles körben ismertté lettek.

Senki nem bánta – elvégre az én dolgom volt, hogy vigyázzak rájuk. Meg másokra is – sokakra –, mivel a szomszédok is gyöngéd gondoskodásomra bízták csemetéiket. A kicsik felnéztek rám és tiszteltek,

³ Patkányfogó: Utalás egy régi mesére, amelyben a főszereplő úgy szabadította meg egy városka lakóit a patkányoktól, hogy a furulyáját fújta. A patkányok követték őt a folyóba, és megfulladtak. Amikor nem fizették ki a bérét, a Patkányfogó a város összes gyerekeit is elcsalta a muzsikájával.

hiszen nagyobb voltam, jó humorérzésem volt, és az igazat megvallva, vezetőnek születtem. Akárcsak egy uxbridge-i Patkányfogót*, válogatott szurtos, de mosolygó gyerekcsapat követett.

Meg persze a kutyám.

Az állatok nagy szerepet játszottak az életemben. A hátsó kert tele volt velük. Apám csirkéket tartott, bár soha egyetlen tojást sem ehetünk. Úgy sejtettem, apám talán eladta a tojásokat a kocsmában, hogy még több pénzt szerezzen italtra.

„Ó meg a söre” – szoktam mondani.

A kertben volt még két nyúl, egypár vadászgörény, egy csomó macska meg egy kecske. Kedvencem azonban a család kutyája – Bessie, a fekete labrador – volt, akit mindenki csak „Doreen kutyája”-ként ismert. Bessie mindenhová elkísért.

Egy ilyen társasággal nagy, nyílt terekre volt szükségem. Szerencsére sok kalandra csábító hely létezett: két játszótér, a folyópartok, valamint egy sportpálya, ahol a fű mindig zöld és ruganyos volt. Demokratikus döntéshozatali módszerem meglehetősen egyedülállónak mondható ilyen fiatal korban.

„Na, srácok – szólítottam meg a körémgyűlt szutykos bandát – hová menjünk ma este – a hintákhoz vagy a sportpályára?”

„A hintákhoz, Dor, a hintákhoz!” – visítotak a gyerekek.

Egy pillanatra eltűnődtem, majd így szóltam: „Nem, a folyóhoz megyünk”, ők meg bambán követtek. A hintás játszótér, a rengeteg játékkal az egyik legkedveltebb helyünk volt, de biztos mulatságnak számított bármi, ahová Dor ment.

A multság gyakran csínytevésbe fordult, éles elmém pedig sok huncutságot gyártott védenceim multságára – még ha a felnőttek kevésbé voltak is elragadtatva.

Egyik trükköm az volt, hogy összegyűjtöttem a gyerekeket a buszmegállóban. Amikor jött a busz, én nagy komolyan kitarítottam a kezemet. A vezető kötelességtudóan lassított. Amikor a busz megállt, mi nevetve szétszaladtunk. Ezzel a trükkel azonban nem sokáig tudtuk bolonddá tenni a sofőrt. Túljárt az eszünkön. Ahelyett, hogy megállt volna, inkább gyorsított és füligérő vigyorral elporzott mellettünk.

Egyik este, amikor a gyerekekkel a kocsmá mellett mentünk el, megláttuk „Old Joe” lovát és kocsiját kint állni, mint mindig. Old Joe volt a helyi ócskaságkereskedő, s híres volt részeges természetéről. Hirtelen ötletem támadt: fogjuk ki a lovat a kocsiból, és állítsuk fordítva a rudak közé, majd várjuk meg, mi történik.

Az engedelmes vén ló nagyon szófogadóan viselkedett, amint a vezetősemmel véghezvittük e gaztettet. Körülbelül egy óra múlva megje-

lent Old Joe: holtrészezen, mint mindig – az igazat megvallva olyan részeg volt, hogy semmit nem vett észre, ahogy feltántorgott a kocsira.

„Gyí! Gyerünk!” – kurjantott egy nagyot Old Joe.

Képzhető, hogy odavoltunk a gyönyörűségtől, amikor a vén ló engedelmeskedett, s a kocsi Old Joeval együtt nagy robajjal elindult hátrafelé. Old Joe semmit sem értett az egészből, átkozódott, és szidta a szegény lovat, mi meg dőltünk a nevetéstől.

Persze nem minden csínytevés volt ilyen ártatlan – mint például az apróbb lopások a helyi boltokból. Ezeknek a tetteknek a mozgatórugója azonban a gyerekek iránt érzett szálnalmam volt, akik állandóan éhesek voltak, és soha nem majszolhattak édességet vagy egyéb finom falatokat, mint a többi gyerek. Ezek megszerzéséhez csupán egyetlen út vezetett: a lopás.

Egyszerű taktikám volt. Szereztem valahonnét egy-két pennyt – általában a járókelőktől kunyeráltam – aztán a gyerekekkel betódultunk az édességboltba. Amíg a boltos velem meg a pennnymmel volt elfoglalva, a többiek kiszolgálták magukat mindazzal, amit akartak.

A pékség is olcsó célpont volt, ahol könnyűszerrel lehetett egy-egy zsemlet zsákmányolni a kirakatból, ha elég gyors volt az ember – én pedig az voltam. Egyszer azonban majdnem fülöncsíptek minket. Az egyik húgom felkapott egy zsemlet, de öt másik jött vele. Amikor lepottyantak a földre, ő megállt, hogy összeszedegesse őket, ahelyett, hogy tüstént futásnak eredt volna. Meleg helyzet volt.

Ha anyám tudott volna lopásainkról, dühös lett volna, de saját gondoljait miatt gyakran volt fásult. Az élet túlságosan is küzdelmes volt ahhoz, hogy az erkölcs – vagy Isten – foglalkoztasson minket. Isten! Számomra csupán egy volt a káromkodásra használt szavak közül.

Házunkban sok káromkodást lehetett hallani. Apám iszákossága egyre súlyosbodott, és gyakran volt agresszív. Láttam anyám felrepedt ajkát és zúzódásokkal teli arcát. Örökösen monokli volt a szeme alatt.

Ilyenkor a hátsó kertbe szoktam rohanni. „Ó, Isten” – mondtam fennhangon. „Ne engedd, hogy valami szörnyűség történjen, ó, Isten!”

Már megint ez a szó. Milyen könnyen is jött a számra!

Mi lesz velünk, ha így folytatódnak a dolgok?

A legrosszabb azonban anyám csüggedt tekintete és az arcán ülő lemondás volt. Úgy próbáltam elhessegetni magamtól a félelmet, hogy arra gondoltam: „Nemsokára talán jóra fordul minden. Holnap talán már minden másképp lesz.”

Egy reggel arra ébredtem, hogy anyám gyengéden rázogot.

„Ébredj, kicsi Dollym! Kicsim, ébredj!”

Anyám mindig így szólított, mivel koromhoz képest kistermetű voltam.

Egyenesen felültem az ágyként szolgáló koszos kabátkupacon.

„Mi az, anya? Mi az?”

„Semmi baj, Dolly. Csak szeretném, ha ezzel a cetlivel elszaladnál a mocsári boltba.”

Annak ellenére, hogy kora reggel volt, nem kerülte el a figyelmemet anyám nyugtalan tekintete.

„Nincsen semmi pénzed, anya?”

„Így van. Úgyhogy légy jó kislány, és siess haza!”

Ebben a helyzetben a hitelkérés volt az egyetlen módja annak, hogy anyám enni adhasson csemetéinek. Büszkesége mégis azt diktálta, hogy lányát kora reggel küldje a boltba, amikor senki nem láthatta.

Gyorsan felöltöztem, és útnak eredtem. Fiatal lábaimnak hosszú volt az út ezen a hideg és szeles reggelen. Miközben a főúton siettem, felnéztem a magas fákra, és láttam, amint az ágak meghajolnak az erős szélben. Ahogy a sötét fákat bámultam, a titokzatosság érzése kerített hatalmába.

A kis temető kapujánál megtorpantam. Errefelé lehetett rövidíteni az utat. A nappali világosságnál oly jól ismert hely a hajnali szürkületben hátborzongatóan hatott. Bár féltem, anyám tekintetének emléke arra indított, hogy óvatosan nekivágjak a temetői ösvénynek, hátra-hátrapillantva a vállam fölött. Attól tartottam, hogy egyszer csak kinyílik egy sír, és elnyel engem.

Végre átértem a túloldalra. Itt át kellett haladnom egy kis fahídon. Sokszor horgásztam tüskés pikókra az alatt csordogáló kis patakban, úgyhogy jól ismertem a hidat is, de ma, a szélben nyikorogva egészen másnak tűnt. Ha jól belegondolok, minden olyan más volt – nagyobb, fenyegetőbb és furcsamód új.

A kis bolt ragyogó fényei egy kissé felvidítettek. A boltos elolvasta a cetlit, és rám mosolygott.

„Korai vagy ma.”

Adott némi élelmiszert, én pedig hazafelé vettem az irányt.

„Minden rendben, Dolly?” – kérdezte anyám.

„Igen, anya, csak fázom.”

Anya csinált kakaót, aztán a tűz mellett beszélgettünk, míg Uxbridge-re is felvirrad egy újabb háborús reggel.

Soha nem felejtettem el ezt a kora reggeli élményt életem hajnalán. Oly sok kérdés kavargott kicsi fejemben – olyanok, amiket azelőtt még soha nem tettem fel.

„Honnét jött a szél? Ki csinálta olyan magasra a fákat, és meddig élnek? Miért születtem? És milyen lehet meghalni?”

Úgy tűnt, senki nincs, akinek feltehetném ezeket a kérdéseket. Anyának magának is éppen elég volt belőlük. Ezenkívül abban sem voltam biztos, hogy anya tudna ilyesmikre válaszolni.

Tudatosult bennem az élet. Mit jelentett mindez?

Gyermekkorom emlékei kitörölhetetlenül bevésődtek az elmémbe. Oly sok minden történt – szomorú dolgok, vidámak, rejtélyesek, de nem túl sok boldog pillanatra emlékszem.

Az élet azonban arra van, hogy éljék, nem arra, hogy rágódjanak rajta. Tépelőzés helyett inkább elraktároztam magamban az eseményeket.

A nyári szünetek alatt mintha mindig sütött volna a nap. A hosszú, meleg napokat legtöbbször a szabadban töltöttük. Az utcákat róttam, sokszor késő éjszakáig mókáztam. A kis csapat mindig a nyomomban volt.

Meglehetősen szomorú látványt nyújthattunk. Örökös nyári és téli viseletem egy vékony pamutruha meg egy kopott kötényruha volt. A zokni ismeretlen luxuscikk volt, és sokszor nem volt cipő a lábunkon.

Életemnek ebben a szakaszában azonban nem foglalkoztatott túlságosan a külső megjelenés, bár néha azért tudatára ébredtem ezeknek a dolgoknak. Végül is, igencsak fiatal voltam. Ez még mindig az élet hajnalán volt.